

ГІГІЄНА ТА ЗДОРОВЛЯ ТРУДЯЩИХ

МАРДЕРШТЕЙН, СТРІЛЬЧУК ТА ВЛОЙНІВ

ПРАВДА

ПРО ШЕПТУНІВ ТА ЗНАХАРІВ

К Н И Г О С П І Л К А

ГІГІЄНА ТА ЗДОРОВЛЯ ТРУДЯЩИХ

МАРДЕРШТЕЙН, СТРІЛЬЧУК та ВЛОЙНІВ

ПРАВДА ПРО ШЕПТУНІВ ТА ЗНАХАРІВ

Всеукраїнська Кооперативна
Книготорговельна та Видавнича Спілка

КНИГОСПІЛКА

1925.

Харківська
Школа Друкарського Діла
ім. А. В. Багінського

ПРАВДА ПРО ШЕПТУНІВ ТА ЗНАХАРІВ

Довгий час гадали, що раніш, коли людина перебувала в дикунському стані, вона не знала жадних хвороб і завжди була здорова. За цією думкою, людські хвороби ніби-то з'явилися лише тоді, коли людина вийшла із свого першого природнього стану. Ця гадка цілком невірна, бо поруч з тими хворобами, що дійсно залежать від обставин, в яких зараз живе людина, є величезна кількість хвороб, що залежать і від природніх обставин. Пошлемося хоча-б на такі природні явища, що й зараз іще є по-за впливом людини: зміни атмосфери, землетруси, з їх обвалами та шкідливими паруваннями, повіді, які після себе залишають просторі (обширні) болота. Останні з'являються найкращими місцями для розвитку різних мікробів та бактерій, що викликають ті чи інші хвороби. Болота — це найкраще місце для комарів, що розповсюджують лихоманку.

Крім того, слід мати на увазі, що первісна людина вела вперту жорстоку боротьбу за існування як з іншими дикими тваринами, так і з природніми стихіями, перед якими вона була цілком

безпомічною. Таким чином, хвороба така-ж стара, як і людський рід.

Тепер цікаво розглянути питання, як лікувалась первісна людина. Цілком зрозуміло, що вже перший випадковий біль розбудив в людині почування до самозбереження й примусів її шукати засобів самолікування. Самолікування — це один з проявів боротьби за існування й спостерігається у всіх тварин. Малпи ретельно купають своїх дітей у ріках, не дивлячись на їх супротивлення; суданські й абісинські малпи, наче людина, обтирають свої рани й затикають їх; американські широконосі малпи з величезною швидкістю витягують із своїх ран отрутні стріли; індійські малпи користуються корінем деяких рослин, як протиотрутою в випадках укусів отрутною гадюкою. Нарешті всім відомо зализування ран собаками, лисицями, їжаками то-що, а також хірургічні прийоми ведмедів, лисиць, собак і пацюків, що відкусують цапок, що перебиті й бовтаються.

По-троху, крок за кроком, людина, звертаючись до природи, що її оточує, навпомацки знаходить ті чи інші засоби лікування. Людина керується спочатку лише інстинктом, а потім вже й самим грубим досвідом. Можливо тому, що лікування не було професією окремих осіб, а в кожного була здібність до лікування. Кожен переказував хворим або тим, що їх оточують, свої спостереження, свій досвід, так саме, як переказував, як будувати хату, готувати їжу, одягу то-що. Батьки переказували

дітям, і ці спостереження переходили з роду в рід. У старовинного народу вавілонського, як вказує історія, не було лікарів. Хворих своїх вавілонці виносили на вулицю, де кожен підходив до хворого й давав йому пораду відносно його хвороби, пропонуючи ті засоби, якими сам лікувався од подібної хвороби, або бачив чи чув, як другий лікувався. Те-ж робили й єгиптяни. Деякі засоби самолікування людина переняла у тварин. Пускати кров, наприклад, люди навчились у крокодила. Останній, почувавши себе хворим, вилізає з води й гострим камінцем одкриває собі жилу (вену), а потім припиняє кровотечу цитриною.

Таким чином, перший період медицини був **самий** грубий: „лікарі“ не розуміли ні причин хвороби, ні самої хвороби, ні тих відмін, що залишали в організмі ті чи інші ліки.

Лікування було приступне всім і легко передавалось од батьків до дітей, із роду в рід.

Поруч з цією медициною вже в старі часи народжується й друга, яка використовує віру людини в чудо. Ця медицина, без сумніву, також бере початок свій у первісному стані людини. Вона, як релігія й астрономія, приймає характер ворожбитства.

У сучасних дикунів і зараз медицина має характер надприродний з чудодійним відтінком. Багато дикунських народів свої хвороби приписують деякому злому духові, що його треба „вигнати“. Наслідком цього являється особливий засіб

лікування — висмокування хвороб. Цей засіб спостерігається по всій земній кулі у дикунських народів. Другим засобом лікування в дикунів з'являються талісмани. Так, наприклад, індієць північної Америки здобувають собі талісмани таким чином: індієць мандрує в степ, де перебуває декілька днів в пості, намагаючись як можна довше не спати; але коли засне, то перша тварина, яку він побачить ві сні, став його ліком. Як найскоріше він вбиває таку тварину й робить собі ладонку з її шкіри (талісман).

Цьому талісманові він приносить жертви, молиться йому, влаштовує йому свята то-що.

Все це має одну мету — задобрити духа й упросити його з'явитись хворому ві сні й дати засоби для лікування од хвороби. Це вірування являється головною рисою всього старовинного світу й, очевидно, залишилось од первісного стану людини.

Разом з духами й богами з'явилися і жерці-лікарі. Вони експлуатували на свою користь неосвіченість і легкодумство хворих, утворюючи, таким чином, медицину храмів. Зрозуміло, що ця медицина, яка ґрунтувалась на повір'ях, на довгий час припинила розвиток наукової медицини. Медицина жерців, порівнюючи з первісною грубою медициною, була далеко гірша, бо первісна інстинктивна медицина мала в собі всі завдатки для дальшого розвитку. І, дійсно, первісна медицина залишила після себе багато спостережень і фактів, а також багато спроб лікування. Хоча й ці

факти й спостереження являли собою незв'язний хаотичний матеріал, розкиданий там і тут, ні ким не оброблений і непояснений, безсистемний, та всеж-таки навпомацки вони йшли та розвивались правильним шляхом. І якщо ця первісна медицина довгий час, протягом багатьох тисяч років, перебувала в зародковому стані, то тільки завдяки медицині жерців, що не допускали вільних дослідів.

Головну роль в лікуванні хворих починають грати магичні вірування, заклинання та жести. Лікар або знахар у дикунських народів, як свідчить вчений Спенсер, є перш за все заклинатель.

У багатьох народів, що живуть у Сибіру, і в сучасний момент лікуванням займаються знахарі-шамани. Шаман, як вірить темний, пригнічений царатом тамошній сибіряк, має діло з добрими й злими „духами“, що начеб-то ними повен увесь світ: вода, ліс, повітря, хата то-що.

Шаман знає, як цих духів задобрити, коли вони розсердились на людину й наслали на ню хворобу чи інше лихо. Шаман, коли це пострібно, притягує на свій бік одних духів і за їх допомогою веде боротьбу з тими, що „наслали“ на людину хворобу чи інше нещастя. Нарешті сам шаман володіє надприродньою силою й може сам „насилати“ на людей різноманітні хвороби.

Царський уряд, протягом сот років з того часу, коли завоював Сибір, пригнічував та страшенно експлуатував тамтешнє населення,—так званих тубільців. Наслідком цього була страшенна темнота

й неосвіченість сибірських народів. На такому некультурному ґрунті віра в знахаря-шамана розцвітає пишним квітом. Шаман знає свою силу, користується нею й висмоктує останні соки з бідного темного сибіряка. Зрозуміло, що некультурний сибіряк тримить перед шаманом, боїться його, а для того, щоб задобрити його, віддає йому останнє. Необхідна тривала, вперта культурна праця, щоби знищити серед сибірських народів віру в шамана.

Лікарське знання на всій землі з самого раннього часу мало форму знахарства, чарівництва, відунства. Слова „відун“, „відьма“ виникли од дієслова відати, а подібні їм слова знахар, знахарка — од дієслова знати. В цих словах відчувалось людину, що одарена якимось таємним надприродним знанням — передбачення, віщування, хитрощі, ума, мудрої промови, чарів, жертвоприношення, звільнення від гріхів, а також і лікування. Релігійна мова приймає характер таємний: усюди ворожіння та замови.

Розуміти значіння казок, розуміти мову ворожбитства та замов не всі можуть, а тільки деякі обрані, що присвячені цьому священному станові. Потроху з народу починають відділятись особи, що одарені більшими здібностями й що розуміють значіння старовинних казок. Вони пояснюють всякі примітки, всяке ворожбитство, вони знають таємну силу трав і нібо-то можуть все зробити за допомогою чародійної сили замовлювань.

Ці відуни, знахарі збирають трави й коріння, готують мазі, наливки й інші ліки, а саме лікування стає ділом відомого релігійного обряду.

Царський уряд тримав працюючі маси, зокрема селянські, в темряві й неосвіченості, на народне лікування не звертав жадної уваги, санітарної, освітньої роботи не провадив. Всі ці обставини сприяли розвиткові знахарства, знахар став єдиним лікарем народу. В сучасний момент і зараз на селі знахар являє собою силу, з якою треба рахуватись. Нарід скрізь і всюди цікавиться лікуванням хвороб, ніж їх походженням. Він не має вірної уяви про істоту захворювань. Медицина багато, дуже багато, може зробити, та не все. Ті обставини соціальні, що існують зараз на селі, часто-густо шкодять і самій справі лікування. Важко, наприклад, лікувати шлунково-кишечні хвороби в той час, коли селянин не має можливості триматись тої чи иншої їжі, яку йому приписує лікар; важко лікувати й шкірні хвороби, різноманітні рани, виразки, болячки, коли хворий селянин носить брудну одежу та живе в нечистій хаті.

Важко, а иноді неможливо, буває провадити боротьбу з різними тифами, скарлатиною, обкладкою (дефтеритом) та иншими пошестями в хаті, що повна великою родиною, а також дуже часто й домашніми тваринами.

В силу майже повної відсутности санітарної освіти, селянин часто не розуміє, яке велике значіння для здоров'я має чистота, їжа, питво. В силу

фатальних обставин, що їх дуже важко уникнути, селянин і далі бере воду з того колодязя, що заражений мікробами черевного тифу, дезентерії та інших хвороб. При таких обставинах тільки випадкові спрйятливі умови можуть спасти хворого, або зупинити розповсюдження пошести.

На такому ґрунті складається, з одного боку, дуже багато умов для виникнення недовір'я до лікаря й взагалі до медицини, а в других випадках, навпаки, — нерозумне відношення народу до лікаря. В багатьох випадках існує така віра в лікаря, як раніш до знахаря. Селянин, через свою санітарну неосвіченість, не може зрозуміти, чому в одному випадкові хворий видужав, а в другому — помер. Видужав хворий — і лікарю вірять, помер хворий — і віра в лікаря пропадає. Тепер цілком зрозуміло, що в такому разі селянин звертається нерідко й до свого старого знайомого — знахаря, що в нього вірити він звик раніш, ніж у лікаря. Причина, чому селянин звертається до знахаря, полягає в тому, що, з погляду селянина, хвороби спричиняються од нечистої сили, уроків, зглазу то-що. А коли так, гадає селянин, то треба найти такі спроби лікування, що були-б рівноцінні причинам захворювань. Таким чином підстава віри в знахаря — це віра селянина в існування якихось сил, щоніби-то й є чинники хвороб. Крім цих головних, є й інші умови, що спрйяють ще й досі існуванню знахарства.

Відома обстановка, таємність, запах якихось трав, окурювання — все це, так чи инак, впливає на

психіку хворого, особливо селянина, що вірить в силу чорта та в силу ворожбита.

Часто буває, що ліки, приписані лікарем, що йому хворий вірить, помагають хворому більше, ніж ті самі ліки, але приписані лікарем, що його хворий не знає.

Так віра в знахаря, й тільки віра, доводить до того, що навіть проста вода корисно впливає на хворобу. Успіх знахарів та шептунів полягає ще в тому, що селянин та знахар більш розуміють один одного, ніж селянин та лікар. Лікар для селянина був, а часто - густо й зараз є, людина, не свій брат, як знахар. Лікар ще не так давно був далекий од селянина як своїми думками (ідеологією), так і всім складом свого життя. Селянин дуже любить побалакати про свою хворобу, „одвести душу“. Лікар же часто обриває його на півслові, і селянин іде від нього не задоволений: „Бач, і не розпитав, як слід, а дав ліків; мабуть, аби одв'язатись“. А як ще до цього лікар дав безкольорові й несмачні ліки, то віра в лікаря пропадає вже цілковито. Інша справа знахар. Знахар впевнює хворого в корисності своїх ліків, наводить багато випадків видужування за його допомогою. Від знахаря селянин повертається в гарному та бадьорому настрої, ліки мають колір, що, з погляду селянина, дуже важливо. Ліки знахаря, крім того, гірки й пити треба цілими кухлями, не то, що в лікаря — по ложечці.

Тязі селянина до знахаря сприяє ще те, що наш селянин по своїй натурі великий практик. Він

хворий не любить довго лежати, працює до останньої можливості, а після шукає спроб яко мога скоріш видужати. Селянин, як це не раз вже зазначали, не має ніякої уяви про будову свого тіла, про ті процеси, що в ньому виникають, і кріпко вірить, що проти кожної хвороби ніби-то існують особливі ліки, які й можуть в одну хвилину привернути йому здоров'я. Він гониться за цими ліками, наче за вітром, і шукає їх по всіх усюдах. Нарешті, в багатьох випадках, за відсутністю лікаря, селянин звертається до знахаря.

Знахарі — це здебільша зручні бурлаки, що, займаючись цією професією, мають певний і гарний заробіток. Платню за свою роботу вони одержують грішми, або натурою. Майже завжди це люди поважного віку: адже старість своїм досвідом завжди вселяє більш довір'я. Знахар ще при житті знаходить собі учнів, звичайно, із своєї родини, або, за відсутністю таких, із своїх близьких друзів. Учням своїм знахар перед смертю сам-на-сам одкриває тайну лікування, і цим одержує звільнення від гріхів. Учні в свою чергу бережуть тайну замовлювань до своєї смерті. Якщо знахар не передасть перед смертю цієї тайни іншому, то не вмере спокійно. Звичайно, тільки лише старша людина може одкрити тайну більш молодшому: в протилежному пропадає сила лікування. Рідко знахар володіє силою замовлювати од всіх хвороб, часто-густо він обирає собі одну якусь замовну спеціальність. Завдяки цій спеціальності він стає

знаменитим по всій окрузі. Деякі знахарі замовляють зуби й головну біль, інші — кров, треті — од укусу гадюки.

Взагалі знахар свідомо обдурює свого брата селянина. Іноді знахар для великої помпи оздоблює свою хату різними знахарськими речами — головами гадюк, костями жаб; у нього сидить і великий кіт, стоїть і ступа (товчечя) й кочерга, казан, діжка з водою, а часто й людські кістки то-що. Такий знахар без сорому надає собі ваги й сили, наче він здатний не тільки „наслати“ і „одігнати“ хворобу, але й підняти мертвого. „Захочу, й мертвого підніму цією замовленою водою, — вихваляється знахар, — тільки у вас грошей не вистачить зі мною розквитатись“.

Лікар завжди перед лікуванням хворого ставить собі за завдання раніш за все визначити хворобу і для цього користується певним науковим дослідом: пробує пульс, слухає, як працює його серце, легені, вистукає хворого, щоб знати, чи нема деяких змін в органах хворого то-що. Після ретельного наукового дослідю, лікар може розпізнати, з якою хворобою він має до діла.

Для знахаря ця справа надто легка. Тільки глянув знахар на хворого, зараз і дає своє знахарське визначення хвороби: чи од переляку, чи від поганого вітру, чи од уроків.

Для означення характеру хвороби знахар нерідко гадає, дивиться в воду, в дзеркало, топить віск, розкидає карти. При цьому для докладного

означення хвороби велику ролю й значіння має позіхання. Коли знахар сильно позіхає — значить у хворого „великі вроки“.

Коли позіхне п'ять разів, значить хворого наврочила баба, а коли більше — чоловік.

Коли всеж-таки буває, що знахар ніяк не може визначити хвороби з такою замовою: „Тут тобі не бувати, червоної крові не пивати, жовтої кости не ламати, широкого серця не млоїти, карих очей не мутити. Тепер я став вас визивати на очерета, на болота, де сонце не сяє, де місяць не світить, де люди не ходять, де лзвони не дзвонять, де християнський плас не заходить, де й собаки не брешуть, де й дівка косою не має, там тобі й вік вікувати“.

А ось і отака безглузда замова: „Лежала собака серед дороги, розкидала чотири ноги, п'ятий хвіст, шоста голова, — нехай тобі бог помага“.

Як-же лікують знахарі? Які існують у них для цього засоби? Знахарі, головним чином, перш за все спеці що до замов. Знання замов взагалі досить розповсюджене посеред селянських мас, і замови на ті чи інші випадки життя знають багато старих досвідчених селян, особливо баби. Але замовами на більш складні випадки життя й на більш складні захворювання володіють тільки справжні знахарі та знахарки, баби-угадьки, шептухи й ворожбити. Головну ролю при всіх замовах грає вода. Після замови вона одержує чудодійну силу й спроможність лікувати всяку хворобу. Воду цю

знахар дає пити хворому, „умиває“ його цією водою, а для того, щоб вода одержала ще більш значну силу, знахар проробляє деякі маніпуляції. Так, наприклад, він „спускає„ воду з хреста чи ікони, тоб-то обливає їх цією водою, яку збирає потім в чашку (що підставляє під ними). Можна надати воді лікарську силу й іншими засобами. Для цього слід пропустити воду через дверну скобку і, між іншим, в такому випадку й умити самого хворого на порозі хати. Лікарську силу воді надає й грудка глини, камінчик, креміль, иноді цілком звичайний, а иноді принесений аж од Афона чи гроба господня. Та найкращу силу має та замовлена вода, в якій була занурена „громова стріла“. „Громовою стрілою“ називають пісок, що стопився від удара блискавки. Цими громовими стрілами бог, як дурять знахарі, стріляє з неба в чортів підчас хуртовини. В других місцях за такі „громові стріли“ вважають трісочки од дерева, розбитого блискавкою. Знахар напалює для „умивання“ хворого 9 таких трісочок. Набравши повний рот води, знахар шпеє через них на хворого з такою силою, що трісочки гаснуть. Але ці речі більш-менш рідкі, а тому часто-густо знахар заміняє їх на звичайні вуглинки з груби. В стародавні часи первісні народи, та й зараз ще дикунські та деякі східні народи вірять, що вогонь має лікарські особливості.

Наслідком цієї віри й залишалась віра в лікарські прикмети вуглин. Обмивши в воді декілька вуглинок, знахар цією водою вмиває хворого або дає

її йому випити. Іноді для збільшення сили, знахар до вуглинок додає хліба, соли то-що. Таким складним засобом змивають уроки. Знахарка бере невеличку миску, наливає її водою й сипе туди дещо соли. Потім, перехристившись, підходить до грубки, бере жарину, опускає її в воду і, дивлячись в грубку, щось шепоче.

При цьому знахарка, сильно гойдаючись, часто-густо зітхає, плює на всі боки й замовляє: „Тьху, тьху, тьху, іш ти, окаянный, іш ти, непотрібний, ну і віко! На, кормилець, випий та перехристись, перехристись раніш“,—вчить вона хворого. Потім знахарка дає хворому три ковтки води й оббризкує йому голову, лице, тіло, руки, ноги, спину й груди. „Ну, тепер спи, голубе. Постій, я тебе одягну, ось, так тепліше“, — каже баба, вкриваючи хворого з головою.

Переляк лікується знахарями в такий спосіб. Знахар бере трісочку, коле її на сірники, запалює їх і опускає в миску з водою. Потім знахар з нею йде до того місця, де хворий перелякався, й каже відповідну для цього випадку замову. Потім цю воду хворий випиває.

Таким чином, вода вживається знахарями в двох формах, як проста вода й як свята. Над водою знахар каже ту чи іншу замову. Вода, що признається для лікування, завжди набирається до „схід сонця“; це вода, якої ще ніхто не набирав.

Якщо для лікування беруть річну воду, то треба набирати її проти води, а як ця вода з колодезя,

то з заходу на схід проти сонця. Якщо повертається з цією водою, ні в якому разі не слід дивитися назад.

Крім умивання, знахарі вживають і другий засіб лікування — проколювання. Цей засіб вживається дуже рідко й робиться таким чином. Знахар чимось гострим — голкою, цвяхом, трісочкою то-що, коле декілька разів болючі місця хворого. Значіння цього засобу полягає в тому, що за допомогою уколів можна „вигнати“ хворобу, тоді як при першому засобі — „умиванні“ — можна її „змити“.

Засобом наколювання, наприклад, лікують колючки, кольки. Як символ береться, звичайно, шпичасту річ (зуб од борони, рогач), і нею наколюється хворе місце. За цією процедурою знахар шепоче: „колючка вітряна, колючка водяна, прозирна, подумана, погадана, мужицька, жіноцька, парубоцька, дівоцька, хлоп'яча, тут тобі не стояти, жовтої кости не ламати, серця не в'ялити, не сушити: ти піди собі на очерета, на болота, де ніхто не ходить, ніхто не говорить, і людський глас не заходить“. Ця замова висловлюється тричі. Форми цієї замови бувають різні, та зміст їх однаковий. Замість зуба од борони чи рогача, можна взяти ніж і ним колоти хворе місце, неодмінно тричі, проказуючи ту чи иншу замову. Після кожного разу треба доконче плювати.

Найбільш різноманітні й складні засоби лікування пропасниці, цієї звичайної хвороби селянського побуту. Засоби здебільша мають молитовний

характер; крім того, є особливі писані молитви, що хворі носять на шиї. Спецами лікарями пропасниці є архангел Рафаїл та святий Зофіма Соловецький. Пропасниць ніби-то 12, вони дочки царя Ирода. Ось їх імена: „Зябука, Гвітиця, Плитня, Месора, Шашая, Чорна, Тинна, Діда, Лало, Омуга, Утіха, Пересанда“. В другій замові їх називають: „Трясовиця, Огневиця, Знобея, Паралея, Гаркуша, Крикуша, Черкет, Пуклея, Желтея, Дряхлея, Дремлея“.

Деякі валічують різну кількість пропасниць — иноді 7, иноді 70, а иноді 77.

Ось найбільш характерна замова од пропасниці: „Йшов святий Авраам, дорогою зустрів 70 дочок, що гадали. Святий Авраам питає: Куди ви йдете? Християнську віру чого жовтите? Святий Авраам каже: Сину мій, Осакій, бери сокиру, теши тростинку на тріски. А гадаючі дочки просять: Святий Аврааме, не теши тростину на тріски. Хто буде цеї читати, того не будем нападати“.

При пропасниці вживається й отакого засобу. Вистругується чотирьохкутна паличка, довжиною з вершок, а на ній треба зробити стільки карбів, скільки разів трусила лихоманка. Потім цю паличку розколюють вздовж на дві половині; одну з них виносять уночі надвір і кидають її, промовляючи: „оставляю карбеж, кидаю карбеж, щоб так мене оставила, покинула пропасниця“. При цьому необхідно тричі плюнути й дунути од себе. Другу половину зав'язують у що-небудь і носять за пазухою.

А ось і більш складний засіб лікування пропасниці. Знахар бере три глечики води, вигоняє всіх геть із хати, ставить глечики під іконами й починає замовляти в них воду. Спочатку знахар замовляє воду одного глечика, потім другого, а нарешті третього. Після кожної замови знахар дує на воду. Потім знахар набирає в рот трохи води з першого глечика й шпуге на голову хворого, водою з другого глечика шпуге на груди та руки, водою з третього глечика — на черево й ноги. Родині знахар наказує тричі на день оббризкати хворого й стільки-ж разів давати пити: із першого глечика — ранком, з другого — вечером, а з третього — перед обідом. Знахар відвідує хворого до дев'ять разів.

Є деякі засоби лікування, що мають за мету „налякати“ хворобу. Так, наприклад, в Новгородщині „переляком“ лікують хворобу крижів. Хворий лягає на порозі хати, оголюючи крижі. Знахар з сокирою в руках становиться з одного боку хворого, а з другого боку — свідок. Знахар замахується сокирою й торкається вістрям її до крижів хворого, а свідок питає: „Що ти робиш?“ — „Хворобу рубаю“. Свідок далі наказує знахарю: „Рубай її краще, щоб і духу її близько не було“. Знахар починає ще більш енергійно махати сокирою. На Смоленщині ця процедура проробляється знахарем, для більш великого ефекту, невідмінно аж на трьох порогах, а на Вятщині цю операцію можуть робити лише перваки в родині. В других губернях цей

засіб лікування має іншу форму. Хворий лягає ничком на лаву, а знахар кусає йому крижі. За цієї процедури хворий захоочує знахаря: „Гризи, гризи, щоб не було відгикування“. А ось безглузде лікування сухот. Знахар становить хворого до стінки, вимірює ниткою послідовно його зріст, сугриви ніг та рук, роблючи після кожного виміру відповідні вузли на нитці. Після цього знахар ставить посеред хати лаву з діркою посередині, а під нею черепок з гарячим вугіллям. Хворий сідає на цю лаву. Знахар із кожного кута хати бере по грудочці моху, підмітає половицю й все сміття, разом з мохом та ниткою, кидає в черепок і спалює. Якщо хворий в цей час закашляє, то він одужає, в другому разі хворітиме або помре.

Якщо в селянина заболить черево (живіт), то знахар вживає такий засіб лікування.

Хворий з зігнутими ногами лягає на спину, а знахар обома руками починає його просувати (масувати) знизу догори, звичайно, в той-же час замовляючи. Потім знахар бере хворого за ноги й сильно тричі трусить його. Хворий-же після цього трохи полежить, вип'є чарку горілки, й „лікування“ на цьому закінчується.

Коли-ж хворому стає гірше, й у нього починаються завійниці, тут знахар дає хворому чарку горілки з перцем і наказує лежати на грубці „животом до черіня“. Коли-ж це лікування не допомагає, то знахар бере відро, ставить його догори дном, на дно наливає води, сыпле на хрест соли,

переносить відро до порога на темний край дверей, лише ножем і замовляє. „Всі святі на поміч. Ідіть помагати хрещеному, молитвенному від завини шептами. Завина водяна, завина вітряна, й стриження, й подумання, й погадання, й в смак собі зчинення, й смак собі спитая, піди собі на очерета, на дикі степи, на темні ліси...“ й так далі. Під кінець шепотіння знахар зливає воду й дає її винити хворому. В другому випадку знахар пророблює трішки иншу процедуру й знов замовляє: „Сосяшниці й вітрові, й водяні, й подумані, й погадані, йдіть собі на хла й на болота, де люди не ходять, й півні не співають; тут вам не стояти, червоної крови не пити, жовтої кости не ламати, серця не сушити“.

А ось і більш проста замова: „Шепоту, шепоту по твійому (ім'я) животу, а із твого живота на попові ворота, а з попових воріт та впять тобі в живіт“. Коли болить шия так, що й повернути її буває неможливо, знахар бере обома руками хворого за голову й з силою крутить її в той чи инший бік, наказуючи не супротивлятись. Нарешті, знахар з такою силою повертає голову, що в хворого, як він сам каже, аж шия затріщить. Коли од тяжкої безупинної роботи в селянина заболить спина, то знахар кладе хворого спиною догори й з силою тисне її ногами. В час цього „лікування“ руки повинні бути зложені до купи, наче в мерця.

Для кожної майже хвороби в знахаря знайдеться той чи инший спосіб лікування.

Вони навіть лікують такі спеціальні хвороби, як вушні чи очні. Глухота, наприклад, лікується в такий спосіб. Вуха спочатку миють водою, напихаються шматочками камфори в ваті, з запашними листочками. Потім беруть паперову рурочку, що вкрита воском, кладуть у вухо й запалюють. Ця операція лікує глухоту тому, що вогонь ніби-то „спалює“ або витягує всю сірку.

Народня думка допускає, що хвороба часто спричиняється „од вітру“, од чого-небудь іншого, і з приводу цього з'явилась ціла низка прийомів, щоби так чи інше звільнити хворого від захворювання, пустити хворобу вітром, передати її тваринам, рослинам то-що.

Коли людину морозить, знахар її лікує такою замовою: „Мороз ти, мороз, не стій за спиною, гуляй по лужках та по долинах, по лісах та по байраках, морози дерева, а не людей, виходь на простір, на чисте поле“.

Найпростішим способом „усувається“ біль крижів. Знахар звертається до такого хворого й каже: „Біль, виходь геть, до копит коняки, до рогів барана, — тут тобі не місце, тут тобі не життя“. В тільки-що зазначених випадках „звільнення“ од хвороби всеж-таки має загальний, не цілком впевнений, характер. В багатьох інших випадках знахар передає хворобу безпосередньо якійсь тварині або й неживій речі. Так, наприклад, лікують хвору руку, коли почувається в ній „рип“; цей рип знахар передає до хворого до притвору дверей.

Для цього він ущимляє хворому руку в притвір дверей або брами й каже: „Притвір ти, притвір, бери свій рип“. Тут-же миють руки милом і замовляють: „Як у мерлого мерця нічого не болить, не щимить, не чути ні нудьги, ні хвороби, так нехай-би й у раба божого (такого-то)“.

Для „усунення“ кил знахарі вживають таких фантастичних, безглузких засобів лікування. Знахар наповнює невелике горнятко бігунцями й наказує хворому тричі замовляти: „Од кил кам'яних, чавунних, залізних, шкляних, дерев'яних, одмерлих, сонних і живих“. Хворий кожен раз плює в горнятко.

Такий-же безглуздий і другий засіб лікування „кил“. Знахар бере грудочку глини із тої частини грубки, що обернена на схід, кладе її в оливу, горілку чи вино й тричі каже відповідну для цього випадку замову. Цією замовленою оливою чи вином знахар мастить килу.

Сухоту кісток знахар лікує таким чином. В горщик чи діжку наливає лугу, кидає туди 12 гарячих камінів з 12 різних полів. Після цього знахар замовляє. Коли луг холодніє, хворий опускає слабу руку чи ногу й накривається одежою. Гній тече з сухотної кістки. Користуючись неосвіченістю й темнотою хворого, який не знає, що це під впливом тепла витікає гній, знахар намочує в цьому гною нитки чи клоччя вказує його хворому й каже: „Дивись, скільки з тебе волосу вийшло та й збилось у клубки“. Ця процедура „лікування“ називається „гнати волос“. Для більш великого

впливу на психіку хворого, знахар наказує зберегти сувору тишу:—волос, мовляв, боїться галасу і в тіла не вийде.

Тепер цікаво роздивитись ті засоби лікування, які знахарі вживають для лікування дітей. Ті засоби остільки грубі, безглузді та шкідливі, оскільки це ми виявили для дорослих.

Коли дитина кричить, то мати, цілком зрозуміло, сильно турбується. Але, замість того, щоб ретельно самій оглянути дитину: може її щось кусає, може щось тисне, вона несе її до знахаря. Що-ж робить знахар? Він наказує принести дитину обов'язково вдосвіта. Знахар бере її тоді на руки, христить і тричі каже до зорі: „Зоря Марія, зоря Дар'я, зоря Маріянна, бери крик од дитини денний, південний, годинний, півгодинний, понеси його в темні ліси, на круті гори“. Знахар держить увесь час дитину на руках і кланяється до зорі. Щоб „лікування“ було ще більш вірне, щоб зробити більший вплив на матір, знахар звертається до грубки й просить, щоб грубка забрала собі цю хворобу й звільнила од неї дитину. Деякі знахарі лікують всю хворобу дітей од крику деякими іншими засобами. Вони беруть дитину в праву полу і йдуть до курей. Знову замова: „Кури рябі й кури чорні, кури червоні й кури білі, беріть ви Іванову криксу, дайте спокій рабу Іванові й денний, і нічний, і північний“. Ця замова висловлюється тричі, тричі й необхідно плювати. Можна крик дитини передати півню.

Коли дитина дуже квола, то кволість од дитини знахар „передає“ цуценяті. Це робиться так. Топлять лазию й туди приносять дитину й цуценя. В одних і тих-же ночвах знахар має спочатку цуценя, а потім у тій-же воді й дитину. Нарешті їх разом парять на долівці. По дитині б'ють вінником раз, а по цуценяті двічі. Іноді цей засіб лікування кволости має иншу форму. Дитину й цуценя разом прив'язують до лопати й всувають на мент у гарячу грубку. Знахар на перемінку б'є то дитину, то цуценя. Цим засобом знахар, ніби-то, передає кволість дитини. Передавши тим чи иншим засобом кволість дитини цуценяті, знахар виганяє останнього й замовляє: „Ступай ти, собако, й розноси свою собачу старість од дитини Івана по горах, по лугах, по байраках, по камінню, по лісах, по садах, по кущах та инших місцях, щоб твоя старість не сушила дитину Івана й не турбувала його батька та матір“. Для кращого лікування знахар підносить дитину до грубки й замовляє: „Тепер будь, мій онук, як стовп високий, як грубка товстий“.

Часто буває, що матір народить дитину кволу й недоношену. Знахар і тут має свій засіб, щоб викликати, буцім-то, нові роди. Матір з дитиною приходить до знахарки. Вона бере дитину, кладе на долівку й накриває її ночвами, що в них перуть білизну. Потім знахарка бере крихкий камінчик і з усією силою розбиває його об дно ночов. Далі вона виймає дитину з-під ночов і наказує матері

роздягтись до сорочки. Голу дитину знахарка просуває з гори до низу через комір сорочки матери.

Иноді знахар вживає для цієї безглуздої процедури мішок. Розрізують його нижній шов і тричі просувають дитину через мішок.

Крім цих засобів лікування, хоч і безглузких та всеж-таки не шкідливих, знахарі вживають і такі засоби, що вже своєю формою дуже дикунські й жорстокі. Так, наприклад, на Орловщині хвору дитину лікують в такий спосіб од гризу, гриз-ломота кінечностей. Ловлять польову мишу й прив'язують її ниткою до ноги дитини. Голу дитину садовлять на стіл, а мишу роздратовують, аж доки не вкусить дитину в хворе місце.

Дитина кричить, б'ється з усіх сил та жорсткий знахар не припиняє свого „лікування“. Коли миша нарешті вкусить дитину, їй проколюють голкою очі, насовують їх на нитку й підперізують нею дитину.

Мишу проганяють у поле й замовляють: „Неси ти, миша, Іванову хворобу. Для того тобі й очі прокололи, щоб назад не повернулася з хворобою“.

Якщо в дитини розвинувся сильний бронхіт, чи коклюш, захар каже, що в дитини „немовлятко стоїть“. Лікування проводиться таким чином. Знахар становить матір дитини проти сонця й крутить її на лівій п'ятці, потім із-під неї бере землю й розтирає нею хвору дитину.

Бігунка (понос) в дитини, за гадкою знахаря,—це наслідок скорчення задньої кістки. Для лікування

знахар милить палець, вводить його в задній прохід дитини й тисне на цю кісточку, щоб вона вигнулася од середини.

Крім замов і тих забобонних прийомів, що йдуть поруч з ними, можна налічити ще багато інших засобів лікування, що вживаються знахарями. Сюди належать фізичні й механічні засоби, а також ліки рослинного й тваринного походження. Людина ще на найнижчому культурному ступні звернула перш за все увагу на світ рослин та тварин і в ньому почала шукати ліків для своїх хвороб. Лікарських рослин, яких вживає український нарід, більш, ніж 360, а ліків, із світа тварин досягає 103. Лікування цими засобами часто-густо по своєму характеру подібні до засобів, що їх вживали старовинні греки й римляни. Більшість лікарських рослин у різних місцях України мають різні народні назви; в той-же час під одною назвою нерідко стрічаємо й де-кілька рослин, і, навпаки, одна й та-ж рослина в багатьох місцях України має різні назви.

При вживанні рослин, знахар звертає головну увагу на те, щоб рослина своєю формою або кольором відповідала хворому органі.

Так, наприклад, при хворобах серця знахар дає таку рослину, що схожа на серце; при хворобах печінки — дає рослину, що скидається на печінку, і так далі. Кровотечу знахар переважно лікує корінем червоного кольору. Складна річ, перелічити все те, що відноситься до знахарства. Те,

що тут описано, є лише тільки невеличка частина того, що існує в дійсному нашому селянському житті, та й ця невеличка частина настільки значна, що може втомити читача своїм гнітючим характером.

У всіх засобах лікування, які ми навели, є одно загальне — це бажання знахаря вплинути тим чи іншим засобом на психіку хворого. Чим складніші й таємніші засоб лікування, чим краще, на погляд селянина, замова; чим урочистіша обстановка, тим вплив на психіку селянина сильніший і глибший, тим віра в знахаря значніша. Сила й значіння замов і інших засобів лікування полягає не в чому іншому, а лише тільки в лікарському характері психічного впливу.

Характер психічного впливу позначається, з одного боку, самим засобом висловлення замов: тобто шепотінням, одноманітним розміреним тоном, з другого — змістом замов, з їх величезною кількістю різноманітних святих та угодників. Нарешті, самі прийоми, що їх знахар вживає при замовах, — як тиша в хаті, таємні маніпуляції, що їх він пророблює, прийом бризкати й дути на хворого — мають в собі елементи психічного впливу. Сучасна наукова медицина цим впливом, цеб-то гіпнотизмом, лікує багато нервових хвороб і досягає найкращих наслідків.

Ми бачили, що майже всі засоби лікування знахарів цілковито залежать од того погляду на хворобу, який є в народі.

Лікування знахарів, що з'явилося в наслідок цього погляду, цілком пристосоване до нього. Та як невірна, абсолютно невірна, народня гадка (теорія) про хвороби, так невірне й безглузде й саме лікування знахарів.

Нарід уявляє собі, ніби-то хвороба спричиняється од нечистої сили, од „вітра“, од різних „духів“ то-що. Така теорія народу про хвороби.

А коли це так, — робить висновок селянин, — то повинні бути такі сили, такі духи, що могли-б знищити цю нечисту силу — „вивести“ хворобу, „звільнити“ од неї хворого. А хто водиться з такими силами? — Знахар. До нього й звертається хворий собі на шкоду, йому на користь.

Знахар і лікує, головним чином, замовами, тоб-то звертається до тих чи інших надприродних сил за допомогою. Таким чином, хворий, звертаючись до знахарів, помиляється двічі.

По-перше: невірна його гадка, що хвороба ніби-то викликається якимось духом чи нечистою силою; по-друге: невірно, що знахар може упросити неіснуючого духа „зняти“ з нього хворобу чи нещастя.

Знахар, користуючись темрявою й неосвіченістю хворого, обдурює його на користь своєї кешені.

Та багато з селян можуть запитати: а всеж-таки ми знаємо такі випадки, коли знахар тому чи іншому допоміг? Як це пояснити?

Всі засоби лікування знахаря можна поділити на отакі головні групи: психічні (замови-нашептуння), фізичні (масаж), різні ліки (рослинного

й тваринного походження). Всі ці засоби для хворого здебільша шкідливі або, коли не шкідливі, то не мають жадної користі. Тільки в деяких засобах є зернятка, що заслуговують на увагу. Це — психічний вплив. Та до цього доцільного засобу й прийому знахарі ставляться не так, як наука. Остання визнає тільки природні особливості всяких речовин і натуральні закони природи. Для знахарства все є наприродньо, все — наслідок вередувань добрих чи злих духів, багатьох таємних сил. Саме їх необхідно в тому чи іншому задобрити, упрохати. Цікаво те, що більшість психічного впливу відноситься до болю зубів і торкається лише тих випадків, коли цей біль носить чисто нервовий характер. В таких випадках і сучасна медицина користується іноді психічним впливом. Психічний вплив грає велику роль і в інших хворобах чисто нервного характеру. Користуючись ним, можна припинити іноді й кровотечу.

Відомо, що кровотеча припиняється сама по собі через те, що кров має властивість на повітрі загускати й цим механічно затикає просвіт перерізаної жилки. Звичайно, коли серце працює рівномірно, такий згусток крові утворюється швидко; зате в тих випадках, коли під впливом переляку чи роздратування серце працює сильніш, утворення згустку крові забирається. Психічний вплив привертає спокій хворому, серце починає працювати більш рівномірно, а це сприяє утворенню

згустка й припиненню кровотечі. Які висновки можна зробити на підставі всього вищезазначеного?

По-перше: кожна хвороба викликається не надприродними силами, не духами, а певними окремими живими тваринами — мікробами чи бактеріями. Їх кожен може бачити за допомогою мікроскопа.

По-друге: кожна хвороба триває більш-менш довгий час, має свою певну течію, свою картину, свій характер. Кожну хворобу мусить лікувати лікар, який на це вчиться, до цього підготовлений. Як нема нечистої сили, чи духа, що може, нібито, за одну хвилину, за допомогою знахаря цю хворобу „зняти“.

Знахар — експлоататор неосвічености й невідомости працюючих мас. Знахарство сковує, наче ланцюгами, народню свідомість, перешкоджає культурному розвиткові населення.

Знахарство — спадщина царату, спадщина савітарної неосвічености, спадщина темряви й неписьменности. Знахарство — це медицина тих старих часів, коли людина оброблювала землю ще палкою, займалась, головним чином, полюванням і рибальством.

Палку, як знаряддя для оброблювання землі, надто давно вже закинено, забуто, про ню знає лише тільки історія. Палку замінив плуг, а в деяких місцях і в нас потроху плуг заступає трактор.

Ми живемо зараз в добу Леніна, в добу, коли владу тримає в руках робітничо-селянська маса,

коли на поміч людині притягнуто всі сили природи: повітря, воду, електрику то-що; в добу, коли наука з кожним днем міцніє, робить винахід за винаходом. В нашу добу знахарство являється відгуком тих старовинних часів, коли людина була ще цілком в залежності від природи, була безпомічна, наче немовлятко.

Знахарство — гнійна болячка на тілі працюючих мас, що приносить одну лише шкоду: це повинен зрозуміти кожен селянин. Він повинен допомогти лікареві, що працює на селі, провадити невпинну боротьбу з цим народнім лихом. Теперішній лікар — не лікар буржуазних часів: він активно працює в селянському будинкові й інших освітніх установах; він веде інтенсивну санітарну пропаганду, а саме селянство своєю свідомістю прийде йому на допомогу.

ВСЕУКРАЇНСЬКА

Кооперативна Книготорговельна та Видавнича Спілка

КНИГО СПІЛКА

ПРАВАЛІННЯ—Харків, Горляновський пр., 2, тел. № 3-97.

Бонч-Бруєвич В.—Замах на В. І. Леніна в Москві. 1925,
ц. 15 к.

Смерть і похорон В. І. Леніна. 1925.
ц. 10 к.

На славній варті (про В. В. Воровського).
1925, ц. 18 к.

Ульянова М. І.—Дитинство та шкільні роки В. І. Леніна.
1925, ц. 10 к.

Іжевський В.—9 травня—свято неможливого селянства
України. 1925, ц. 10 к.

Одинець Г.—Боротьба неможливого селянства на Україні
й Селянський Інтернаціонал. 1925,
ц. 7 к.

Одінцов А.—Неможлики й земельне питання. 1925,
ц. 10 к.

Целларіус В.—Міжнародний працник труда 1 мая.
1925, ц. 10 к.

ЦККП(б)У.—Ітоги и перспективи работы среди женщин
на Украине. 1925, ц. 40 к.

Сімак З. Г.—Найважливіші ознаки сучасної доби. 1925,
ц. 15 к.

Полярний Л.—Біографія Х. Г. Раковського. Ц. 12 к.

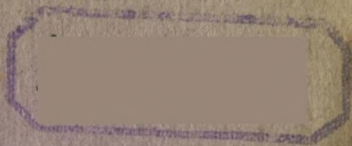
О. І. Рикова. Ц. 10 к.

Крупська Н.—Мое життя. 1925, ц. 5 к.

В. Раш.—Біографія Г. М. Одця. Ц. 10 к.

Готується до друку низку біографій
видатних революційних діячів.

Ціна 10 коп.

833